

Pražák, Richard

Prameny a literatura ke vztahům české a maďarské osvícenské vědy

In: Pražák, Richard. *Josef Dobrovský : hungarista a ugrofinista*. Kovář, Michal (editor).
Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2019, pp. 15-28

ISBN 978-80-210-9266-2; ISBN 978-80-210-9267-9 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140961>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Prameny a literatura ke vztahům české a maďarské osvícenské vědy

Základní metodologické poznámky. Periodizace česko-maďarských kulturních vztahů za národního obrození a koncepce jejich studia. Přehled a zhodnocení pramenů, pramenných edic a literatury ke vztahům české a maďarské osvícenské vědy.

Studium česko-maďarských kulturních vztahů za národního obrození nebylo dosud předmětem soustavného badatelského zájmu. V české i maďarské vědě zůstávalo v rámci srovnávacího studia vcelku okrajovou záležitostí. Slavisticky orientovaná česká věda se dotkla před rokem 1945 česko-maďarských kulturních vztahů za obrození jen výjimečně v několika sporadických pracích, které vznikly příležitostně na Slovensku. U Maďarů soustředila pozornost i k vztahům české a maďarské obrozenské kultury skupina pokrokové inteligence soustředěná kolem časopisu *Apollo*, která v letech 1934–1940 zdůrazňovala v opozici vůči oficiální kulturní politice horthyovského Maďarska demokratické tradice přátelských vztahů se sousedními národy.¹ K okruhu časopisu *Apollo* patřil významný znalec česko-maďarských vztahů za obrození Oszkár Sárkány, tragicky zahynuvší ve druhé světové válce. Pozornost těmto vztahům věnovaly i práce jiných badatelů určené převážně specificky českým anebo slovenským problémům.

Po roce 1945 se obírali kulturními vztahy za obrození více Češi než Maďaři, kteří se hlavně díky László Sziklaymu zabývají především vztahy maďarsko-slovenskými. Ojedinelým pokusem o originální pohled na tyto vztahy – ve formě srovnání jazykového obrození u Čechů i Maďarů – byla vědecko-esejistická kniha německého badatele Henrika Beckera.

I když studium česko-maďarských kulturních vztahů za obrození přineslo, zejména v poslední době, některé pozitivní výsledky, chybí mu dosud pevné metodologické základy a široce založený heuristický výzkum.

Nejprve bych se chtěl zmínit alespoň o některých základních metodologických otázkách jejich studia, jež vyplývají ze současného stavu bádání. Především třeba upozornit na to, že v české vědecké literatuře jednoznačně vžitý termín národní obrození se nekryje s pojetím maďarské vědy. Maďarští historikové člení období 1781–1848, u nás tradované jako období národního obrození (u Maďarů 1790–1849), do sedmi kratších period, z nichž poslední tvoří revoluce 1848–1849, kdežto literární historikové se přidržují tradiční periodizace 1772–1849, kterou dělí základním mezníkem, rokem 1825, přičemž období před rokem 1825 chápou jako etapu osvícenství (řadí do jeho rámce i jazykovou obnovu), kdežto období 1825–1848, vrcholící léty 1848–1849, označují jako dobu reformní.²

V poslední kolektivní syntéze maďarských dějin z roku 1964³ se setkáváme s pokusem o nové dělení, v němž úsek 1711–1849 je chápán jako jedna epocha rozčleněná mezníky 1740, 1795, 1825 a revolucí 1848–1849 jako poslední zvláštní kapitolou. Mezník 1795 pokládám v maďarských dějinách za odůvodněný, neboť první polovina devadesátých let až do likvidace jakobínského

spiknutí skutečně navazuje na progresivní vzestupný vývoj předchozího osvícensko-absolutistického období a liší se ostře od reakčního ovzduší po roce 1795.

Všechna tato dělení odpovídají dvěma etapám rozvoje maďarského národního hnutí a jsou v podstatě uznáním skutečnosti, že proces národního obrození probíhal také u Maďarů. Českému pojetí je toto dělení blízké nejen svými hledisky, nýbrž i časovým vymezením (maďarskému mezníku 1825 odpovídá v českých dějinách rok 1830). Hledisko dvou etap národního obrození je proto základním momentem i pro stanovení periodizace česko-maďarských kulturních vztahů za národního obrození. Přesnější mezník tu bude možný až po důkladnějším zpracování vzájemných vztahů ve 20. letech 19. století. Již nyní je nesporné, že se tento mezník v podstatě kryje s přechodem takzvané kulturně jazykové etapy vývoje maďarského i českého národního hnutí v etapu politickou, kdy dochází na konci 20. let 19. století k vzájemným stykům předních kulturních představitelů obou národních hnutí – Palackého, Hanky, Vörösmartyho, Toldyho aj.

Dalším problémem je stanovení hlavních směrů výzkumu, který nesmí podléhat nahodilosti a stavět jen na množství materiálu, jeho ucelenosti anebo obtížnosti, krátce na vnějších faktorech, a jim podřizovat celkovou koncepci. Například nejbohatší a nejucelenější materiál se zachoval k činnosti maďarské reformované inteligence v českých zemích po vydání tolerančního patentu. Vzhledem k tomu, že šlo o materiál z větší části náboženské a církevní povahy, nebylo možno přistoupit k jeho zpracování bez promyšleného ideového pojetí. Teprve lokalizace tohoto tématu do celkového rámce česko-maďarských vztahů za obrození a určení nejdůležitějších problémů, jež možno na základě tohoto materiálu řešit (například růst české obrozenské inteligence lidového původu na maďarských kalvínských školách v Debrecíně, Šarišském Potoku aj. anebo vzájemné působení lidových vrstev a inteligence v obrozenském procesu), mohlo vést k výsledkům majícím obecnější platnost pro objasnění celého českého obrození.⁵

Metodologické zkušenosti z této práce pomáhají autorovi i k vytváření celkové koncepce studia česko-maďarských kulturních vztahů za obrození a vymezení nejdůležitějších problémů. Pro období od roku 1781 do konce 20. let 19. století pokládám za nejvýznamnější tyto studijní úkoly: 1. Vztahy představitelů české a maďarské osvícenské vědy. 2. Poměr maďarské inteligence a českého lidu na počátku národního obrození se zvláštním zřetelem ke kulturním stykům česko-maďarským. 3. Působení českých umělců v maďarském prostředí od 80. let 18. století do 20. let 19. století. Pro období od konce 20. let 19. století do roku 1848 lze vymezit tyto dva hlavní úkoly: 1. Pokus představitelů českého a maďarského národního hnutí o vzájemné sblížení na přelomu 20. a 30. let 19. století a negativní vliv dalšího vývoje národnostní otázky v monarchii na utváření jejich vztahů od poloviny 30. let do roku 1848. 2. Rozvoj kulturních vztahů česko-maďarských od konce 20. let do roku 1848.

V celkové koncepci nelze pokládat česko-maďarské kulturní vztahy za národního obrození za výhradní záležitost vzdělanců; jak ukázala má kniha o maďarské reformované inteligenci v českém obrození, byly tyto kulturní vztahy často silně ovlivněny lidovým prostředím a jeho kulturními potřebami. Totéž lze říci například o vztazích divadelních, které se váží k působení českých herců a hudebníků na maďarských scénách na přelomu 18. a 19. století, neboť divadlo bylo za obrození jedním z nejdůležitějších pojmů náročné, skutečně hodnotné kultury s lidovým publikem.

Jiným závažným problémem je výklad česko-maďarských kulturních vztahů v širších vývojových souvislostech. Zde bude třeba postihnout například rozdíly v recepci pokrokových proudů západoevropské filosofie a literatury u Čechů a Maďarů, jejich rozdílný přístup k myšlence slovanské součinnosti a jeho příčiny a objektivně rozebrat důvody celkového kulturního předstihu Maďarů oproti české kultuře v letech 1781–1848. Přitom bude třeba jemně diferencovat a zjistit, proč byla například silnou stránkou české obrozenské literatury tvorba vědecká a proč

* *Maďarská reformovaná inteligence v českém obrození.* Spisy University J. E. Purkyně v Brně 83. SPN, Praha 1962. Pozn. redakce.

na poli umělecké tvorby předčila v té době svou úrovní krásná literatura maďarská literaturu českou. Další zajímavou skutečností, zasluhující hlubšího rozboru, je nestejná závažnost jednotlivých kulturních odvětví v různých obdobích česko-maďarských obrozeneckých vztahů. Kdežto na přelomu 18. a 19. století převládají mezi nimi styky vědecké, divadlo a hudba, dostává se od konce 20. let 19. století více do popředí literatura a výtvarné umění.

Předmětem této práce jsou vztahy české a maďarské osvícenské vědy a zvláště pak místo, které v nich zaujímal Josef Dobrovský. V této úvodní kapitole si povšimněme pramenů a literatury.

Z pramenné základny má největší význam korespondence českých a maďarských vědců, třebaže v ní zpravidla nejde o ucelené komplexy, nýbrž o roztroušené jednotlivé dopisy, jejichž počet snad budoucí bádání ještě rozmnoží. Tyto dopisy nalezneme například v pozůstalosti Dobnerově ve Státním ústředním archívu v Praze, v pozůstalosti Prayově v rukopisném oddělení Universitní knihovny v Budapešti, v korespondenci Dobrovského v Literárním archívu Národního muzea v Praze, v korespondenci Károlye Koppiho v Piaristickém archívu v Budapešti, v pozůstalosti Miklóse Jankoviche v rukopisném oddělení Széchényiho knihovny v Budapešti aj.⁶ Výjimku tvoří korespondence Ference Széchényiho v Zemském archívu v Budapešti, v níž nacházíme dopisy celé řady významných českých vědců a kulturně politických činitelů Josefa Dobrovského, Jana Bohumíra Dlabače, Karla Rafaela Ungara, Antonína Strnada, Jáchyma Šternberka, Josefa Antonína Rieggera aj. Velká většina těchto listů pochází z let 1795–1798 a z prvního desetiletí 19. století.⁷ V neobyčejně úzkém styku byl se Széchényim zvláště meteorolog Antonín Strnad. Pro poznání česko-maďarských vědeckých vztahů má velký význam korespondence Ribayova soustředěna ve sbírkách Miklóse Jankoviche, jež tvořily součást fondu *Levelek* (Dopisy) v Národním muzeu v Budapešti a dnes jsou deponovány v rukopisném oddělení tamní Széchényiho knihovny. Obsahují listy Durychovy, Dlabačovy, Cerroniovy, Pelcloy, Rulíkovy aj. Závažné jsou i dopisy Ribayovy Cerronimu, uložené ve sbírce Cerronihovo ve Státním archívu v Brně, a Durychovy, jež se nacházejí v Literárním archívu Národního muzea v Praze.⁸ Zvláštní význam tu má dopis Ribayův Ferenci Széchényimu z roku 1805, v němž Ribay oceňuje Széchényiovy zásluhy o rozvoj domácí uherské kultury.⁹

Neobyčejně důležitá je z hlediska česko-maďarských vědeckých vztahů i korespondence Karla Georga Rummyho v Archívu Maďarské akademie věd v Budapešti. Najdeme v ní listy Palkovičovy, Šeršníkovy, Czikkannovy, Jurandovy, Davidovy aj., které svědčí o Rummyho úzké spolupráci s Královskou českou společností nauk v Praze i Moravskoslezskou hospodářskou společností v Brně, jejichž členem Rummy byl.¹⁰ Rummyho korespondence poskytuje cenný materiál i pro další období česko-maďarských kulturních vztahů, zejména v dopisech pražského nakladatele Tempského a vydavatele listu *Ost und West* Rudolfa Glasra, jež zcela unikly pozornosti Aloise Hofmana, autora jinak pozoruhodné monografie o tomto význačném pražském německém kulturním časopise 19. století.¹¹ Pro studium česko-maďarských vědeckých vztahů má význam i korespondence Kovachichova v rukopisném oddělení Széchényiho knihovny v Budapešti.¹²

Ze soudobých časopisů mají význam pro studium česko-maďarských kulturních a vědeckých vztahů zejména *Magyar Hírmondó*, *Bécsi Magyar Hírmondó*, *Magyar Kurír*, *Sokféle*, *Erdélyi Múzeum*, *Schönfeldské c.k. pražské noviny*, *Kramerijský c.k. pražské vlastenecké noviny* a z pozdějších *Tudományos Gyűjtemény*, *Hasznos Mulatságok* aj. Z německých časopisů pak například *Zeitschrift von und für Ungern*, *Hesperus*, *Hormayr's Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*, *Hormayr's Taschenbuch für die vaterländische Geschichte*, příloha *Vereiniger Ofner und Pester Zeitung (Gemeinnützige Blätter)*, *Ungarische Miscellen* aj. Ze zahraničních německých časopisů pak zejména Schlözrův *Staatsanzeigen*, vycházející v letech 1782–1793 v Göttingen.

Důležitý materiál k vědeckým vztahům česko-maďarským obsahují i soudobé cestopisy, z nichž nejvýznamnější je spíše přírodovědecky zaměřený Bornův cestopis *Briefe über mineralogische Gegenstände auf einer Reise durch das Temeswarer Banat, Siebenbürgen, Ober- und Nieder*

Hungarn (Frankfurt – Leipzig 1774), který vyšel krátce poté také anglicky, francouzsky a italsky v Londýně, Paříži a Benátkách.¹³ Pro poznání kulturního i hospodářského života v Uhrách je významný cestopis Jáchyma Šternberka *Reise nach den ungarischen Bergstädten Schemnitz, Neusohl, Schmölnitz, dem Karpathengebirg und Pesth im Jahre 1807* (Wien 1808), v němž čteme mimo jiné i popis života na peštské universitě. Pro studium česko-maďarských vědeckých vztahů mají význam i další cestopisy, například německé vydání spisu Domokose Telekiho *Reise durch Ungern und einige angränzende Länder* (Pest 1805) a rukopisný záznam sekretáře Ference Széchényiho J. D. Ribiniho o jejich cestě po západní Evropě, při níž se zastavili také v Čechách.¹⁴ Rukopis Ribiniho doplňuje rukopisný deník Ference Széchényiho, v němž se píše o pražském setkání Széchényiho s Dobrovským; tento deník byl svého času v Zemském archívu v Budapešti.¹⁵

Z hlediska česko-maďarských kulturních vztahů za osvícenství je zvláště významný cestopis Istvána Sándora *Egy külföldön utazó magyarnak jó barátjához küldetett levelei* (Dopisy jednoho Maďara dobrému příteli z cesty po cizině), který vyšel roku 1793 v Gyóru a v němž autor vypsál se znamenitou erudicí i smyslem pro českou historii a kulturu své dojmy z Moravy a Čech i jejich hlavních měst Brna a Prahy.¹⁶ Z příslušníků maďarského národního hnutí popsali české poměry například reformovaný kazatel István Somody ve svém rukopisném díle o cestě do Holandska přes české země a Německo vykonané v letech 1789–1790 a důvěrný přítel Kazinczyův a vynikající znalec západoevropské literatury, šoproňský luteránský superintendent János Kis, který navštívil Prahu 20. září 1791 a seznámil se tu se známým profesorem Meissnerem. V době, kdy se v Praze konala korunovace císaře Leopolda II. za krále českého, navštívil naše hlavní město v srpnu 1792 jeden z četných maďarských žáků a obdivovatelů Schlözrových József Mátyási.¹⁷

Za povšimnutí stojí i cestopis divadelního ředitele Christopha Ludwiga Seippa *Reisen von Pressburg durch Mähren, beyde Schlesien un Ungarn nach Siebenbürgen* (Frankfurt – Leipzig 1793) i řada dalších německých cestopisů, které sice nemají bezprostřední význam pro studium česko-maďarských vědeckých vztahů, avšak jsou důležité pro srovnání celkového kulturního stavu Uher a českých zemí, jako je například cestopis Sulzerův z roku 1782, který svou ostrou kritikou uherských poměrů, psanou z hlediska německého osvícence, vyvolal v Uhrách velkou odezvu, jejímž výrazem byl například polemický spisek Prayův z roku 1783.¹⁸ F. J. Sulzer přispěl svým spisem *Geschichte des transalpinischen Daciens* (Bd. I.–III. Wien 1781–1782) významně k zvýšenému zájmu německých vědeckých kruhů o rumunské země.¹⁹ Zasloužil se tím spolu s Francouzem J. L. Carrou i o vlastní domácí rozvoj rumunského dějepiscectví.²⁰ K cestopisu Sulzerovu možno přiřadit i spis Julia Wilhelma Fischera *Reise durch Österreich, Ungarn, Steyermark, Venedig, Böhmen und Mähren* (Bd. I–III, Wien 1803), v němž už proniká povýšenecký odsudek střeoevropských neněmeckých národů, jež by mohl podle mínění autorova pozvednout z úpadku jen „německý kulturní apoštolát“. Ze stejného hlediska, avšak se schlözrovskými sympatiemi pro slovanské národy Uher, je psána přírodovědně zaměřená kniha Hacquetova, vydaná již roku 1791 v Norimberku. Zajímavé jsou i dopisy neznámého autora příteli v Brně o cestě z Vestfálska do Uher a Valašska, otištěné roku 1792 v časopise *Historisch-politisches Journal*.²¹

Pro poznání česko-maďarských vědeckých vztahů má značný význam také studium soudobých knihoven podle originálních katalogů, v nichž se dozvíme například o českých vědeckých knihách v Széchényiho knihovně v Budapešti, Klimově knihovně v Pětikostelí, Arcibiskupské knihovně v Jágru, Knihovně piaristického gymnasia v Pešti aj.²² Samozřejmým požadavkem je pak studium vlastní soudobé vědecké literatury maďarské i české, kde se setkáváme dokonce i se společnými pracemi českých a maďarských učenců jako v případě Valdštejnova a Kitaiblova spisu o uherské květeně.²³ České vědecké knihy byly tištěny už počátkem 19. století – a hlavně pak ve dvacátých a třicátých letech – v universitní tiskárně v Budíně,²⁴ kde měl vyjít i druhý díl Durychova spisu *Bibliotheca slavica*. Z různých zmínek v Dobrovského korespondenci lze soudit, že o tisk českých knížek v Budíně a v Pešti se staral kromě jiných i sám zakladatel Maďarského národního muzea a největší maďarské knihovny, nazvané jeho jménem, hrabě Ferenc Széché-

ny.²⁵ K doplnění obrazu o vědeckých stycích česko-maďarských poslouží i rukopisná kniha návštěv v budapeštské universitní knihovně, z níž se dovídáme například o Cerroniově návštěvě v Pešti roku 1786, o peštském pobytu hraběte Františka Deyma roku 1792, pražského úředníka a překladatele klasicistických francouzských dramát do maďarštiny Antala Zechentera roku 1801 a z pozdějších návštěv i o neznámém dosud pobytu Františka Palackého v Pešti (v knize návštěv Universitní knihovny v Pešti je zapsán 7. června 1822 s označením Moravan, studující historie) a o zajímavém setkání Kollára, Šafaříka a Benedictiho v Pešti 18. září 1822. Peštskou universitní knihovnu navštívil 1. října 1825 i známý královéhradecký vlastenec Josef Liboslav Ziegler.²⁶ Připomeňme v této souvislosti i návštěvu Pála Berzeviczyho v Universitní knihovně v Praze roku 1783, o níž svědčí jeho latinská óda na pražskou universitní knihovnu *Ode ad Bibliothecam Pragensem*, otištěná až roku 1830 v časopise *Tudományos Gyűjtemény*.²⁷ Doklady o volbě uherských členů Královské české společnosti nauk na sklonku 18. a počátku 19. století jsou uloženy v Archívu Československé akademie věd v Praze.²⁸

Zvláštní místo zaujímají prameny k ugrofinistickým studiím Josefa Dobrovského a počátkům zájmu o ugrofinistiku v našem prostředí. Nejznámější z nich jsou ugrofinistické partie jeho cestopisu o Švédsku a Rusku *Reise nach Schweden und Russland* (Prag 1796), zato zcela neznámá zůstala badatelům Dobrovského obšírná recenze na Gyarmathiho spis *Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammaticae demonstrata* (Göttingen 1798), uveřejněná v *Allgemeine Literatur-Zeitung* (Jena) čísla 214 a 215 z 6. července 1799, která je nejvýznamnějším dokladem ugrofinistických zájmů Josefa Dobrovského, neboť představuje vědecky nejhluběji podložený přehled ugrofinistické problematiky v jeho díle. O ugrofinských národech Ruska, Laponců, Čeremisech, Mordvinech a dalších, přinesl obrozenským čtenářům svědectví i *Vejtah z Kroniky moskevské...* přeložené od Matouše Hosia, kterou vydal roku 1786 v Praze s přídavkem *Komentářů Herbersteinových (Rerum Moscovitarum commentarii, Vindobonae 1549)* František Faustin Procházka. Genný byl i popis cesty holandských námořníků na Špicberky a do Nové země v druhém ročníku *Hlasatele českého*, v němž se líčí jejich seznámení s Laponci a Samojejdy.²⁹

Maďarsko-českých jazykových souvislostí si povšimla též řada soudobých vědeckých prací, z nichž uvedme kromě již zmíněného spisu Sámuela Gyarmathiho dílo Pála Nagye Beregszásziho *Ueber die Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenländischen* (Leipzig 1796), studii Istvána Sándora *Az idegen szavakkal eggyező szavaink* (Naše slova shodná s cizími slovy),³⁰ z níž vycházel i Gyarmathi při zpracování svého *Vokabuláře* z roku 1816 (*Vocabularium in quo plurima hungaricis vocibus consona variarum linguarum vocabula collegit S. Gy.*, Vindobonae 1816). Důležitý je zde i Leškův *Elenchus vocabulorum Europaeorum imprimis slavicornum magygarico usus...* (Budae 1825) a za pozornost stojí i stručné rukopisné vokabuláře Ribayovy a Romyho.³¹

Poměrně bohatý, avšak těžko zvládnutelný materiál se dochoval i ke studiu českých studentů v Uhrách na konci 18. a v prvních desetiletích 19. století. Ke studiu na středních školách uherských je nejčinnější materiál v Městském archívu v Bratislavě v podobě výročních zpráv generálního inspektorátu uherských škol z let 1789–1849 (celkem 201 svazek). O studiu na bratislavském evangelickém lyceu nás informuje *Index iuvenum, qui legibus evang. Posoniensis subscripserunt ab anno 1788 usque ad annum 1854/1859*, který se nachází v knihovně bratislavského lycea (dnes odbočka Knihovny Slovanské akademie věd v Bratislavě). Subskripční knihy maďarských kalvínských vysokých škol z 80. a 90. let osmnáctého století se buď nedochovaly, anebo se dochovaly se značnými mezerami. Ani v těch dochovaných (například v *A debreceni evangélikus református föiskola növendékei 1760tól 1791ig*, Archív reformovaného kolegia v Debrecíně) však jména českých studentů nenacházíme, ačkoli víme, že tam tehdy studovali, neboť museli před svým vstupem na vysokou školu debrecínskou projít nižším stupněm. V Debrecíně nacházíme české studenty až v dalších matrikách z let 1792–1825 a v třídních knihách z let 1797–1848.³² O jejich studiu na reformovaném kolegiu v Šarišském Potoku se dozvíme ze subskripčních knih togátů z let 1797–1840 i z pouze sporadicky dochovaných všeobecných studentských seznamů (existují tu

pouze pro léta 1812–1816).³³ Subskripční knihy z reformovaného kolegia v Pápě máme k dispozici od roku 1791³⁴ a ke studiu českých studentů v Šarišském Potoku, Debrecíně a na dalších maďarských reformovaných školách (Nagykőrös, Kecskemét aj.) najdeme doklady také v Archívu moravské superintendence v Praze, v němž se dochovaly i životopisy některých studentů.³⁵

Údaje o sbírkách pro české studenty na maďarských reformovaných učilištích, jež se konaly mezi uherskými kalvíny, obsahují akta zadunajské reformované superintendence v Pápě, akta předtiské reformované superintendence v Šarišském Potoku i protokoly generálního konventu uherských kalvínů v biskupském archívu Rádayovy knihovny v Budapešti.³⁶ Nejvíce dokladů o materiální situaci českých studentů uchoval archív předtiské reformované superintendence v Šarišském Potoku.³⁷ O odchodu prvních českých studentů na studie do maďarských kalvínských učilišť v Uhrách a o postoji státních úřadů k nim nás informují akta českého a moravského gubernia ve Státním ústředním archívu v Praze a ve Státním archívu v Brně.³⁸

Ke studiu českých studentů na katolických gymnasiích v Uhrách je nejvíce materiálu v připomenutých již výročních zprávách generálního inspektorátu uherských škol v Bratislavě a dále i v dílčích matrikách jednotlivých gymnasií, například benediktinského gymnasia v Ostrihomi či piaristického gymnasia v Pešti.³⁹ Pro luteránské školy maďarské jsou z hlediska studia českých studentů v Uhrách nejcenější matriky evangelického gymnasia v Šoproni z let 1806–1837, kde například studoval od roku 1822 do roku 1824 také bratr Františka Palackého Ondřej.⁴⁰

Pokud jde o edice pramenů, třeba říci, že neexistuje dosud žádná speciální edice k česko-maďarským kulturním a vědeckým vztahům na sklonku 18. a počátku 19. století. Některé dokumenty o ugrofinistických zájmech Josefa Dobrovského uveřejnily studie Pavla Bujnáka a Richarda Pražáka⁴¹ a nejvíce pramenných dokladů k česko-maďarským vědeckým vztahům za osvícenství obsáhla ve svých přílohách studie Josefa Macúrka „České a uherské dějepisectví v počátcích českého a maďarského národního obrození“ z roku 1953.⁴² Pokud se týče vztahu Dobrovského a Engla, nalezneme jejich dopisy také v edičních příspěvcích Ágostona Kubinyiho a Lajose Thallóczyho.⁴³ Materiál ke stykům Josefa Dobrovského s Maďary obsahuje kromě Jagičových edic Dobrovského dopisů také Paterovo vydání *Korespondence* s Durychem a Ribayem a v menší míře i s Bandtkem a Zlobickým.⁴⁴ Některé údaje k česko-maďarským vědeckým stykům obsahuje i Dobrovského korespondence s Helfertem a Cerronim.⁴⁵

O Dobrovského vztazích k Sedmihradské maďarské společnosti pro pěstování jazyka z roku 1796 svědčí zápisy ve schůzovních protokolech této společnosti uveřejněných Elemérem Jancsó.⁴⁶ Z ostatních edičních příspěvků ke vztahům české a maďarské osvícenské vědy nutno připomenout Keményovu antologii dokumentů ke vztahům Maďarů se sousedními národy, obsahující například maďarský překlad Berzeviczyho latinské ódy na pražskou universitní knihovnu z roku 1783.⁴⁷ K česko-maďarským kulturním vztahům v tomto období se vztahují i cestovní zápisky neznámého sedmihradského studenta o průjezdu českými zeměmi na jeho cestě do západních zemí v letech 1815–1817 a deníkové záznamy Istvána Széchenyiho z Čech v době napoleonských válek.⁴⁸

Širší význam pro česko-maďarské kulturní vztahy mají i dokumenty týkající se českých souvislostí jakobínského spiknutí v Uhrách, jež zveřejnil ve své edici většinou na základě archívních materiálů ze Zemského archívu v Budapešti Kálmán Benda,⁴⁹ a cenný je i seznam knih, který si přivezli uherští jakobíni s sebou do vězení na Špilberku v Brně a jež uveřejnila ve své studii Blanka Kubešová-Pitronová.⁵⁰ Důležité jsou také Kazinczyho zápisky o jeho věznění na Špilberku a převozu z Kufsteina do Mukačeva v jeho vězeňském deníku *Fogságom naplőja*, vydaném v plném znění až sto let po smrti Kazinczyho roku 1931.⁵¹ Mnoho údajů k česko-maďarským kulturním vztahům za osvícenství skýtá i Kazinczyho korespondence, vydaná v letech 1890–1911 v jednadvaceti svazcích Jánosem Váczym a rozšířená v letech 1927 a 1960 o další dva svazky.⁵²

Ani literatura ke vztahům české a maďarské osvícenské vědy není – podobně jako prameny a pramenné edice – příliš rozsáhlá. První důkladnější studii tu byla práce Pavla Bujnáka „Dob-

rovského miesto v ugrofinskej linguistike“, napsaná k stoletému jubileu Dobrovského úmrtí a uveřejněná v časopise *Bratislava* (roč. 1929, str. 601–664). Tato studie rozebrala na základě zevrubné znalosti Dobrovského korespondence jeho ugrofinistická studia. V nekritické chvále Bujnákově na každé slovo Dobrovského na tomto poli zanikla základní skutečnost, že Dobrovský byl skutečně jedním z prvních, kdo poznal nutnost postavit výzkum ugrofinských jazyků na historicko-srovnávací gramatický základ, a zasloužil se tak o pěstování ugrofinistiky jako vědeckého odvětví. Fakty bohatě dokumentovaná studie Bujnákova by si také zasloužila na několika místech doplnění i přesnějšího výkladu vlastních otázek ugrofinistických. Svým námětem i rozsahem zpracování zaujímá však v celé literatuře o vztazích Dobrovského k Maďarům ojedinělé místo a i při svých nedostatcích zůstává základní prací svého druhu, neboť shrnula ve své době nejúplněji dostupná fakta. Její cenu poněkud snižuje jednostranné stanovisko autorovo, snažícího se za všech okolností zdůraznit zásluhy Dobrovského na úkor maďarské vědy, jejíž význam pro ugrofinistické bádání Bujnák silně podcenil.

Z ostatní československé produkce možno uvést ještě stať Vladimíra Šmilauera „O maďarských vlivech na filologii Kollárovu“ ve sborníku *Slovenská miscellanea* (Bratislava 1931). Ještě před druhou světovou válkou vznikly studie Oszkára Sárkánye „Magyarok Prágában 1773–1849“ (Maďaři v Praze 1773–1849) a *Magyar kulturális hatások Csehországban 1790–1848* (Maďarské kulturní vlivy v Čechách 1790–1848),⁵³ které obsahovaly řadu cenných dokladů o návštěvách maďarských vzdělanců v pražských kulturních institucích, o činnosti Ignáce Borna, pobytu Ference Kazinczyho ve vězení na Špilberku, o Dobrovského vztazích k Maďarům, soudobé maďarské literatuře známé v českém prostředí atd. Ve svých pracích docházel však Sárkány někdy ke zjednodušujícímu srovnávání, při němž mu téměř vždy vycházel maďarský předstih před českým kulturním vývojem a rozhodující maďarský vliv vyvozoval často i z podružných detailů namísto uvážlivého a širěji koncipovaného rozboru.

Osvětlím to na případech zvláště zajímavém, jakým bezesporu je otázka maďarských podnětů známého Šafaříkova a Palackého spisku *Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodye* (Bratislava 1818). Z *Počátků* vyplývá, že o maďarských prozodických záležitostech byl dobře informován zvláště František Palacký. Na Šafaříkovo tvrzení, že „časoměrnou prozodii sobě v novějších časích Uhři mezi všemi národy nejdokonaleji a nešťastněji přiosobili“,⁵⁴ odpověděl tabulkou, zachycující poměr dlouhých a krátkých slabik v řečtině, latině, češtině a maďarštině a potvrdil jí Šafaříkovy závěry.⁵⁵ Sárkány na základě jediné letmé zmínky o Berzsényim v *Počátcích* usoudil, že Palacký dospěl k časoměrné teorii pod vlivem Berzsényiho,⁵⁶ ačkoliv nemáme jediného spolehlivého dokladu, že Berzsényiho díla do té doby vůbec četl. V případě *Počátků* je myslím otázka maďarských podnětů složitější a nejde zde u Palackého ani tak o přímé vlivy z četby maďarské krásné literatury jako spíše o přejímání názorů na časomíru v uherském prostředí víceméně běžných. Názor, že z novodobých jazyků jsou nevhodnější pro pěstování časomíry čeština a maďarština, který nacházíme v *Počátcích*,⁵⁷ není nový, vyslovil jej už roku 1814 maďarský literární historik Gábor Döbrentei v jednom článku v časopise *Erdélyi Múzeum*,⁵⁸ kde mimo jiné napsal, že první z novodobých národů, které užily časomíry, byli Češi. Časomíra se prý u nich vyskytla už roku 1414 v jednom českém katechismu připisovaném samotnému Husovi. Maďaři je následovali roku 1541 v Sylvestrově překladu *Nového zákona* do maďarštiny. Tohoto významného článku Döbrenteiova si dosud nikdo z badatelů nepovšiml.⁵⁹ Nelze sice prokázat, že jej autoři *Počátků* znali, třebaže se Palacký později dostal s Döbrenteim do přímého styku a už tehdy znal lidi z jeho okruhu,⁶⁰ jisté však je, že názory vyslovené v *Počátcích* nejsou v tomto ohledu zcela originální a navazují na myšlenky, které se vyskytly v uherském prostředí již dříve.

Celkově jsou však Sárkányovy práce velmi cenné; Sárkány byl první, kdo poukázal na česko-maďarské kulturní styky za obrození v celé jejich šíři a svými studiemi z této problematiky se řadí přímo k zakladatelům vědeckého studia česko-maďarských kulturních vztahů, v jejichž historii bude proto vždy právem zaujímat nanejvýš čestné místo. Kromě prací Sárkányových je

z maďarské předválečné produkce nejčennější studie Tamáse Távola *A cseh ujászületés* (České znovuzrození), věnovaná hlavně *Rukopisům*.⁶¹ Z drobných příspěvků ke vztahům české a maďarské osvícenské vědy třeba připomenout stať Rezső Gálose o Cornidesovi.⁶²

Další pokrok ve studiu česko-maďarských kulturních vztahů za obrození nastal po druhé světové válce. Maďarské práce navazovaly na Sárkánye. Bez Sárkányových výzkumů by například nevznikla ani obsáhlá pasáž o těchto vztazích v Angyalově přehledném článku „Magyarok és csehek“ (Maďaři a Češi) ve sborníku *Magyarország és Kelet-Európa* (Maďarsko a východní Evropa) vydaném roku 1947 v Budapešti Istvánem Gálem. Faktograficky čerpá ze Sárkánye mnoho i Endre Kovács v příslušné kapitole své knihy *Magyar-cseh történelmi kapcsolatok* (Maďarsko-české historické vztahy, Budapest 1952), která byla prvním souvislým zpracováním dějin česko-maďarských historických vztahů. V poslední době přispívají k poznání česko-maďarských kulturních vztahů za obrození významně drobné studie Istvána Frieda, založené na novém materiálu i osobitým přístupem zdůrazňujícím při těchto vztazích zejména prostředkující vliv německý. Pro nás jsou kromě jeho příspěvků o Karlu Georgu Rumym zvláště zajímavé jeho články o počátcích uherské slavistiky a Ribayovu vztahu k Šoproni.⁶³ O shrnutí dosavadních vědomostí o Dobrovského vztazích k Maďarům se pokusil bez vlastního pramenného výzkumu Endre Angyal ve studii „Dobrowsky und Ungarn“ (*Zeitschrift für slawische Philologie* 1954, roč. 23, č. 1, str. 1–24), přičemž se soustředil hlavně na známé české a ruské edice Dobrovského korespondence, jež doplnil o maďarskou literaturu. Angyal je také autorem studie o Kollárovi a jeho stycích s Maďary.⁶⁴

U nás měla největší význam rozsáhlá studie Josefa Macůrka „České a uherské dějepisectví v počátcích českého a maďarského obrození“ ve sborníku *Josef Dobrovský 1753–1953* (Praha 1953, str. 473–506), v níž autor vřadil styky Dobrovského s Maďary do širšího rámce česko-maďarských kulturních vztahů a soustředil se na objasnění vědeckých styků česko-maďarských na sklonku 18. století, rozvíjejících se u nás z iniciativy Dobnera a Dobrovského. Macůrek ukázal, že vědecké styky česko-maďarské se u nás rozvinuly zásluhou Dobnera a Praye už v šedesátých letech 18. století a že Dobner v tom proklestil cestu i Dobrovskému. Macůrkovu studii doplňují, pokud jde o styky Josefa Dobrovského s Ferencem Széchényim a Miklósem Jankovichem, příspěvky Richarda Pražáka zpracované na základě dosud neznámé korespondence Dobrovského se Széchényim a Jankovichem.⁶⁵

V Macůrkově brněnském semináři vzniklo i několik rukopisných prací na tuto tematiku; kromě diplomní práce Osvalda Machatky to byla materiálově cenná studie Blanky Kubešové-Pitronové, která rozebrala zvláště zevrubně Ribayovu korespondenci s Cerronim a Durychem, přinášející mnoho cenného materiálu i ke vztahům česko-maďarským.⁶⁶ Důležitý je i její příspěvek „Brněnská internace účastníků prvního republikánského hnutí v Uhrách“ v prvním ročníku *Slovanských historických studií*.⁶⁷ K ohlasu uherského jakobínského hnutí v českých zemích pak přispěla Květa Mejdřická v knize *Čechy a francouzská revoluce* (Praha 1959), která tu jednak shrnula poznatky edice Bendovy a za druhé objasnila na základě vlastního pramenného výzkumu důležitou otázku takzvané helvetské rebelie na Českomoravské vysočině. Historik Jan Novotný spolupracoval na českém vydání Kovácsovy knihy o česko-maďarských historických stycích, jež u nás vyšla pod názvem *Maďaři a my*.⁶⁸ Partie o národním obrození v této knize získala jeho zásluhou na plastičnosti a autoři v ní také více přihlíželi k slovenskému prostředí než v původní maďarské verzi Kovácsovy knihy, přesto však se tu nevarovali řady věcných omylů a prohršili se i tím, že nebrali v úvahu značnou část novější literatury.⁶⁹

Neobyčejně zajímavé srovnání maďarské jazykové obnovy s jazykovým úsilím jungmannovců provedl Henrik Becker v knize *Zwei Sprachanschlüsse* (Leipzig – Berlin 1948). Beckerova kniha srovnává podle určitých vyhraněných hledisek (*Sprachregelung, Sprachbereicherung, Sprachreinigung, Sprachbeschwingung*) jazykový vývoj český a maďarský a snaží se určit jejich specifické místo v obecném jazykovém vývoji i význam pro novodobý rozvoj české a maďarské literatury.

Kromě této základní literatury existuje celá řada dalších prací, které se dotýkají česko-maďarských vědeckých vztahů za obrození v rámci řešení jiných problémů. Tato literatura přispívá zejména k objasnění vědeckých vztahů česko-maďarských v případě Dobnera a Dobrovského a z maďarské strany podílu, který měl na těchto vztazích uherský učenec, spišský Němec Karl Georg Rummy aj., ohlasu Komenského díla v Uhrách na přelomu 18. a 19. století atd.

Tak například v četné literatuře o známém osvěcenském sporu o rozloze Velké Moravy mezi Salagiem, Katonou a Sklenářem, se dozvídáme o stanovisku, jež k němu zaujali Dobner a Dobrovský.⁷⁰ Cenné jsou tu – kromě uvedené již studie Macůrkovy – zejména práce Jána Tibenského, o něž se opírá i další literatura.⁷¹ Poměru pětikostelského biskupa Klima k Dobnerovi věnovala pak pozornost Margit Liberová, nedochované korespondenci Martinovićově s hrabětem Lambergem Josef Polišínský.⁷²

Poměrně rozsáhlá literatura se obírá kromě základní studie Bujnákovy i zájmem Josefa Dobrovského o ugrofinskou lingvistiku. Z Maďarů o tom psali Oszkár Asbóth a Ernő Kiss, z Finů Emil Nestor Setälä, Jooseppi Julius Mikkola a Sulo Haltsonen.⁷³ Věnovali pozornost zejména Dobrovského cestě do Švédska a Ruska, Dobrovského dopisům o ugrofinské tematice, zejména jeho listu Ribayovi z 8. února 1793, uveřejněnému ve své době i v časopise *Bécsi Magyar Hírmondó* (roč. 1794, č. 33).

K poznání uherského okruhu Dobrovského dopisovatelů a známých i k hlubšímu pochopení česko-maďarských vědeckých vztahů za osvěcenství přispěly také Angyalovy a Friedovy studie o Karlu Georgu Rumym i starší maďarská práce Zoltána Tótha-Szabó o Juraji Ribayovi.⁷⁴ Významné jsou i práce Imre Bána, Juraje Ččetky, László Dobossyho a Józsefa Bakose o ohlasu díla J. A. Komenského v Uhrách v počátcích obrození.⁷⁵ Dobossy se zabýval rovněž zpracováním české lidové kroniky o Štilfrýdovi a Bruncvíkovi v maďarské literatuře a folklóru tohoto období.⁷⁶ K osvětlení studia česko-maďarských jazykových souvislostí na konci 18. a počátku 19. století přinesl ve svých pracích mnoho nových údajů László Gáldi, který se zmínil o Beregszászim, Gyarmathim aj.⁷⁷ Pro poznání Sándorova vztahu k češtině je důležitá též kniha Marián Rétheiové-Prikkelové.⁷⁸

Z nejnovějších maďarských prací mají i pro studium česko-maďarských vědeckých a kulturních vztahů na konci 18. a v prvních desetiletích 19. století značný význam i šířeji koncipované studie László Gáldiho, Károlye Horvátha a László Sziklaye ve francouzsky psaném sborníku *Littérature Hongroise – Littérature Européenne* (Akadémiai Kiadó, Budapest 1964),⁷⁹ který je jedním z nejvýznamnějších posledních vystoupení maďarské srovnávací vědy, jež zaznamenala v několika uplynulých letech, zejména na poli literární historie, neobyčejné pokroky. Vyvrcholení dosavadního studia česko-maďarských kulturních vztahů představuje společný sborník Československé a Maďarské akademie věd, který obsahuje i dvě cenné studie k česko-maďarským vztahům za národního obrození od Jana Novotného a László Sziklaye.⁸⁰ Zvláště objevná je studie Sziklayova o Kollárovu bytu v Pešti.

Souhrnný přehled literatury k česko-maďarským vědeckým vztahům za osvěcenství ukazuje sice na její velkou rozmanitost, pokud jde o práce přinášející dílčí podněty k řešení této problematiky, avšak také na naprostý nedostatek důkladných vědeckých prací zaměřených výhradně k tomuto tématu. Jde v podstatě jen o studie Bujnákovy, Sárkányovy a Macůrkovy, na nichž také může současné bádání nejvíce budovat, i když musí samozřejmě zároveň čerpat z velkého okruhu literatury přinášející mu často jen jeden či dva drobné údaje či dílčí hlediska. Podobná situace je u pramenů a pramenných edic, a proto archívní výzkum zůstává nadále programem i při zpracování česko-maďarských vědeckých vztahů za osvěcenství, které přes všechnu až dosud vykonanou práci nemůžeme stále ještě pokládat za ukončené.

Nárok na definitivní vyřešení problému si nečiní ani tato práce, zaměřená především na maďarské vztahy a ugrofinistickou činnost Josefa Dobrovského jako nejvýznamnější součást vzájemných vztahů české a maďarské osvěcenské vědy.

Poznámky k první kapitole

¹ Viz k tomu Jaroslava Pašiaková, „Apollo“, *Dějiny a národy: literárněhistorické studie o československo-maďarských vztazích*, Praha 1965, str. 269–276.

² Srov. *Magyarország története 1790–1849* (Dějiny Maďarska 1790–1849), Budapest 1957, a *Magyar irodalom története 1849-ig* (Dějiny maďarské literatury do roku 1849), Budapest 1957 (oddíl VII. a VIII.).

³ *Magyarország története I*, Budapest 1964.

⁴ Srov. k tomu například Tamás Távol, „A cseh ujjászületés“ (České znovuzrození), *Magyar Kisebbség* 1923 (II. půlrok), č. 23, str. 913; Oszkár Sárkány, „Magyarok Prágában 1773–1849“ (Maďaři v Praze 1773–1849), *Apollo* 1936, roč. II., svazek V., str. 248–251; týž, *Magyar kulturális hatások Csehországban 1790–1848* (Maďarské kulturní vlivy v Čechách 1790–1848), Budapest 1938, str. 20n.; Richard Pražák, „Palacký a Maďaři před rokem 1848“, *Časopis Matice moravské* 1958, č. 1–2, str. 84–87, a Endre Kovács – Jan Novotný, *Maďaři a my*, Praha 1959, str. 155–159.

⁵ Srov. k tomu mou knihu *Maďarská reformovaná inteligence v českém obrození*, Praha 1962, a studie „K činnosti maďarské reformované inteligence na Vysočině na počátku národního obrození“, *Vlastivědný sborník Vysočiny* 1961, oddíl věd společenských, str. 71–89; „Die kulturell aufklärende Tätigkeit der madjarischen reformierten Intelligenz in der Zeit der tschechischen nationalen Wiedergeburt“, *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university* (dále jen SPFFBU) 1964, řada historická, C 11, str. 127–146; „A református magyar értelmiség Cseh- és Morvaországban a cseh nemzeti megújulás kezdetén“ (Maďarská reformovaná inteligence v Čechách a na Moravě na počátku českého národního obrození), *Századok* 1964, č. 1–2, str. 3–41.

⁶ Viz Státní ústřední archiv Praha (dále SÚA Praha), sign. LXII, LXIII; Literární archiv Národního muzea Praha (dále LANM Praha), sign. 2E50, 2B36, 3E43; rukopisné oddělení Széchényiho knihovny Budapest (dále SZKK Budapest), *Jankovich Miklós hagyatéka*; Ústřední piaristický archiv (*Piarista Központi Levéltár*) Budapest, For. 0–5, Nr. 47; rukopisné oddělení universitní knihovny (*Egyetemi Könyvtár Kézirattára* – dále EKK Budapest), *Pray György hagyatéka*, sign. G 116/2. Viz k tomu blíže ještě kapitolu druhou, pozn. 12, 23 aj.

⁷ Zemský archiv (*Országos Levéltár* – dále jen OL Budapest) Budapest, *Széchényi Ferenc levelezése*, sign. P 623. Viz k tomu mou studii „Neznámé dopisy Josefa Dobrovského do Uher“, *SPFFBU* 1962, řada literárněvědná D 9, str. 231–242.

⁸ Viz SZKK Budapest, sign. Quart. Germ. 568; Státní archiv (dále SA) Brno, sign. Cerr. II. 84; LANM Praha, pozůstalost Václava Fortunáta Durycha, sign. Korr. 3033. Srov. kapitolu druhou, pozn. 32.

⁹ Viz SZKK Budapest, Fol. Boh. Slav. 9. Srov. blíže kapitolu druhou, pozn. 27.

¹⁰ Archiv Maďarské akademie věd (*Magyar Tudományos Akadémia Levéltára*), *Magyar Irodalmi Levelezés* 4-r. 14 sz., 15 sz., 16 sz., 23 sz., 25 sz.

¹¹ *Die prager Zeitschrift „Ost und West“*, Berlin 1957.

¹² Viz SZKK Budapest, *Kovachich Márton György levelezése*, Quart. Lat. 43, IV, IX, XXI. Viz blíže kapitolu druhou, pozn. 248.

¹³ *Travels through the Bannat of Temeswar, Transylvania and Hungary in the Year 1770*, London 1777, francouzské vydání Paříž 1780, italské Benátky 1778. Srov. D. Kosáry, l. c., II, str. 152.

¹⁴ J. D. Ribini, *Descriptio itineris seu peregrinationis C. Francisci Széchényi per Germaniam, Belgium, Galliam et Scotiam*. Rukopis je uložen v SZKK Budapest. Uvádí též D. Kosáry l. c., II, str. 237.

¹⁵ Čerpal z něho ještě Oszkár Sárkány ve studii *Magyar kulturális hatások Csehországban 1790–1848*, Budapest, str. 11.

¹⁶ Podrobnější rozbor tohoto Sándorova cestopisu viz ve čtvrté kapitole této práce.

¹⁷ Viz *István Somody sárbogárdi református prédikátor naplója Ausztriában, Morva-, Cseh- és Németországon át Hollandiába tett utazásáról 1789–1790* (Deník reformovaného kazatele v Sárbogárdu Istvána Somodyho o cestě do Holandska přes Rakousko, Moravu, Čechy a Německo 1789–1790), SZKK Budapest, sign. Oct. Hung. 755; *Frankfurti utazás. 1792 dik esztendőben írta Mátyási József* (Cesta do Frankfurtu. V roce 1792 napsal J. M.), tamtéž Quart. Hung. 5; *Kis János superintendens emlékezései életéből* (Paměti superintendenta J. Kise), Sopron 1845, str. 124–125.

¹⁸ F. J. Sulzer, *Altes und neues, oder dessen litterarische Reise durch Siebenbürgen, den Temeswarer Banat, Ungarn, Oesterreich...* s. I. (1782); Gedeon Szolga (pseudonym Györgye Praye), *Anmerkungen über F. J. S. litterarische Reise in so weit sie Ungerland betrifft*, Ofen 1783.

¹⁹ Srov. Fritz Valjavec, *Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südosteuropa III, Aufklärung und Absolutismus*, München 1958, str. 54.

- ²⁰ Srov. Josef Macůrek, *Dějepisectví evropského východu*, Praha 1946, str. 236–237.
- ²¹ Balthasar Hacquet, *Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788–90 durch die Dacischen, Sarmatischen und Nordischen Karpathen*, Nürnberg 1791; „Briefe auf einer Reise aus Westphalen über Deutschland nach Ungarn bis in die Wallachey in den Jahren 1789 und 1790 an einen Freund in Brünn“, *Historisch-Politisches Journal* 1792, II.
- ²² Tiskem z nich vyšel ve své době *Catalogus bibliothecae Hungaricae Francisci com. Széchényi*, Tom I, Sopron 1799; *Index...* Pest 1800; *Suppl. I.* Pressburg 1803; *Index...* Pressburg 1803; *Suppl. II.* Sopron 1807; *Index...* Pressburg 1813, a *Bibliotheca Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék.*, pars I–IV, Vindobonae 1796, 1800, 1811, 1819.
- ²³ *Descriptiones et Icones plantarum rariorum Hungariae* 1–3, Vindobonae 1799–1812.
- ²⁴ Viz István Balogh, *Az Egyetemi nyomda termékeinek címjegyzéke 1777–1877* (Seznam titulů universitní tiskárny 1777–1877), Budapest 1882. Srov. k tomu původní katalogy z let 1784, 1796, 1830 v EKK Budapešť.
- ²⁵ Srov. například list Josefa Dobrovského Janu Petru Cerronimu z Vídně 29. června 1821, *Dopisy Josefa Dobrovského s Janem Petrem Cerronim*, vydal F. M. Bartoš, Praha 1948, str. 152.
- ²⁶ Viz *A budapesti egyetemi könyvtár vendégkönyvei I (1786–1829)* (Návštěvní knihy budapeštské universitní knihovny), EKK Budapešť, sign. J 53.
- ²⁷ *Tudományos Gyűjtemény* 1830, sv. 8, str. 112–113.
- ²⁸ Doklady o volbě Ignáce Batthyánye, Jánose Pasquiche, Johanna Christiana Engla a Karla Georga Romyho za členy KČSN jsou v Archívu ČSAV Praha, sign. 1785/45; 1797/25; 1798/3, 28, 57; 1817/30, 43; 1818/7, 37, 40.
- ²⁹ Viz *Hlasatel český* roč. II, 1807, díl I, str. 51–54 a 57–62.
- ³⁰ *Sokfélé* sv. XII, Győr 1808, st. 3–183.
- ³¹ Juraj Ribay, *Vocabularium Hungarico-Slavicum*, SZKK Budapest, Quart. Slav. 2, a Karl Georg Romy, *Magyarisch-slawische etymologische Miscellen*, tamtéž Quart. Germ. 5. Na rukopis Romyho upozornil István Fried v „Romy Károly György soproni évei“ (Šoproňská léta Karla Georga Romyho), *Soproni Szemle* 1963, č. 1., str. 73.
- ³² Viz *Series studiosorum Coll. Ref. Debrecziensis 1792–1825* a *Iskolai osztályozási könyvek 1797–1848*, Archív reformovaného kolegia v Debrecíně.
- ³³ Viz *Protocollum togatorum subscribentum 1797–1840* a *Tabella generalis studiosorum ad annum 1812–1816*, Archív reformovaného kolegia v Šarišském Potoku.
- ³⁴ Srov. *Fölvételi könyv 1791-től 1851-ig*, Archív reformovaného kolegia v Pápě.
- ³⁵ Viz Archív moravské reformované superintendence v budově Husova sboru (dále AMS) Praha, fasc. 62, 115 aj.
- ³⁶ Viz Archív zadunajské reformované superintendence v Pápě (*A dunántúli református egyházkerület levéltára* – dále DRE-KL), sign. 1811/119, 1815/44, 1815/86, 1816/41, 1817/44, 1817/82; Archív předtiské reformované superintendence v Šarišském Potoku (*A tiszánimenni református egyházkerület levéltára* – dále jen TIREKL), sign. A XXXVIII 15533 aj.; Rádayova knihovna (*Ráday Könyvtár* – dále RK) v Budapešti, fond *Püspöki levéltár* (Biskupský archív), sign. A 9, C 20, N 76 atd.
- ³⁷ Srov. TIREKL Šarišský Potok, sign. A XXV 9412, A XXXV 13758 aj.
- ³⁸ Viz SÚA Praha, Č G Publ. 1774–1783, G 1, č. 161 aj., a SA Brno, B 14, fasc. 96.
- ³⁹ *Esztergomi bencés gimnázium anyakönyvei* (Matrika ostrřihomského benediktinského gymnasia), Státní archív (*Állami Levéltár*) v Ostrřihomi; *Pesti kegyesrendi gimnázium anyakönyvei* (Matrika peštského piaristického gymnasia); Piaristický archív (*Kegyesrendi Levéltár*) v Budapešti.
- ⁴⁰ Viz *Schematismus scholasticae juventutis in gymnasio a. c. addictorum Soproniensi, MDCCCVI – MDCCCXXXVII*, Archív evangelického gymnasia v Šoproni. Ondřej Palacký tu byl v alumnátě a studoval třetí třídu syntaktickou a první a druhou rétorickou. Mezi jeho spolužáky byli další Češi, například Václav Beneš ze Studnice v kraji Královéhradeckém, Jan z Bučiny na Chrudimsku a Alexander Španiel z Klobouk u Brna.
- ⁴¹ List Sámuela Gyarmathiho Josefu Dobrovskému z 30. dubna (Bujnák nesprávně uvádí 30. srpna) 1799 uveřejnil Pavel Bujnák, „Dobrovského miesto v ugrofínskej lingvistiké“, *Bratislava* 3, 1929, č. 3–4, str. 657–658; dva nedatované listy Josefa Dobrovského Ferenci Széchényimu (patrně z let 1803–1804), list Miklóse Jankoviche Josefu Dobrovskému z Budína 11. listopadu 1813 a odpověď Dobrovského Jankovichovi z 22. prosince 1813 otiskl Richard Pražák, „Neznámé dopisy Josefa Dobrovského do Uher“, *SPFFBU* 1962, řada literárněvědná D 9, str. 236–239, a týž, „Josef Dobrovský kapcsolatai Széchényi Ferencsel és Jankovich Miklóssal“ (Styky Josefa Dobrovského s Ferencem Széchényim a Miklósem Jankovichem), *Filológiai Közlöny* 1962, č. 3–4, str. 315n.

⁴² Sborník *Josef Dobrovský 1753–1953*, Praha 1953, str. 495–506. Zde nacházíme listy Gelasia Dobnera Györgyi Prayovi z Prahy 24. listopadu 1763, 20. února 1764, 12. srpna 1764, dopis Františka Pubičky Prayovi z 24. ledna 1770, Johanna Christiana Engla Dobrovskému z Vídně 19. června 1795 a 13. října 1798 aj.

⁴³ Ágoston Kubinyi, „Engel János Keresztély levelezéséből“ (Z korespondence J. Ch. Engla), *Magyar Académiai Értesítő* 1855, str. 479n.; Ludwig von Thallóczy, „Johann Chr. Engel und seine Korrespondenz 1770–1814“, *Ungarische Rundschau* IV, 1915, str. 286, 293, 296–297, 307–315, 338–339, 356–358.

⁴⁴ *Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar (1808–1828)*, vydal V. Jagić, Berlin 1885; *Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und anderen Süd- und Westslawen*, vydal V. Jagić, Berlin 1897; paralelní ruské vydání *Novyja pisma Dobrovskogo, Kopitara i drugih jugozapadnyh slavjan*, Sankt Petěrsburg 1897; *Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Fortunáta Durycha z let 1778–1800*, vydal Adolf Patera, Praha 1895; *Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Jiřího Ribaye z let 1783–1810*, vydal Adolf Patera, Praha 1913; *Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Jiřího Samuela Bandtkeho z let 1810–1827*, vydal V. A. Francev, Praha 1906; *Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Josefa Valentina Zlobického z let 1781–1807*, vydal Adolf Patera, Praha 1908.

⁴⁵ *Dopisy Josefa Dobrovského s Augustinem Helfertem*, vydali Josef Volf a F. M. Bartoš, Praha 1941; *Dopisy Josefa Dobrovského s Janem Petrem Cerronim*, vydal F. M. Bartoš, Praha 1948.

⁴⁶ *Viz Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság iratai* (Akta Sedmihradské společnosti pro pěstování maďarského jazyka), Bukarest 1955, str. 199, 201, 291.

⁴⁷ *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből* (Z dějin našich styků se sousedními národy), Budapest 1962, str. 125–126.

⁴⁸ „Egy úti napló 1815–1817“ (Cestovní deník 1815–1817), vydal Miklós K. Papp, *Történeti Lapok* 1875, č. 2–12; *Gr. Széchényi István naplói* (Deníky hr. I. Sz.) I, vydal Gyula Viszota, Budapest 1925.

⁴⁹ *A magyar jakobinusok iratai* (Akta maďarských jakobínů) I, Budapest 1957, str. 586–587, 662–663, 676, 704, 784–785, 861; II, Budapest 1952, str. 88, 110, 136, 143–144, 155, 659, 715; III, Budapest 1952, str. 401.

⁵⁰ „Brněnská internace účastníků prvního republikánského hnutí v Uhrách“, *Slovanské historické studie* I, Praha 1955, str. 108–111.

⁵¹ Vydal jej Zsolt Alszeghy v Budapešti. Další vydání pořídili po roce 1945 s. d. László Geréb rovněž v Budapešti a tamtéž vyšlo roku 1951 i vydání Gábora Tolnaie.

⁵² *Kazinczy Ferenc levelezése* (Korespondence F. K.) I–XXI, vydal János Váczy, Budapest 1890–1911; XXII, vydal István Hársányi, Budapest 1927; XXIII, vydala Margit Busaová a kol., Budapest 1960.

⁵³ „Magyarok Prágában 1773–1849“, *Apollo*, sv. V, 1936; *Magyar kulturális hatások Csehországban 1790–1848*, Budapest 1938 jako zvláštní otisk z *A bécsi Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve* (Ročenka vídeňského Historického institutu hraběte Kunó Klebelsberga), roč. VII, 1937.

⁵⁴ *Viz Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodye*, 1. vyd. Pressburg 1818. Cituji podle *Františka Palackého spisy drobné III*, Praha 1902, uspořádali Bohuš Rieger, V. J. Nováček a Leander Čech (dále *Spisy drobné III*), str. 28.

⁵⁵ Tamtéž, str. 42.

⁵⁶ *Magyar kulturális hatások Csehországban...*, str. 20. Srov. k tomu též mou studii „Palacký a Maďaři před rokem 1848“, *Časopis Matice moravské* (dále jen *ČMM*) 1958, č. 1–2, str. 80.

⁵⁷ Tamtéž, str. 49.

⁵⁸ „A hexameterrel éles kezdete a régi s új nemzetek között“ (Počátky používání časomíry u starých a nových národů), *Erdélyi Múzeum* 1814, č. 2, str. 128–139.

⁵⁹ Upozorňuji na něj ve stati „K jubilejní šafaříkovské literatuře“, *SPFFBU* 1952, řada literárně vědná D 9, str. 209, a v recenzi knihy László Sziklaye *A szlovák irodalom története* (Dějiny slovenské literatury), *Slavia* 1964, č. 2, str. 324.

⁶⁰ Srov. můj článek „Palacký a Maďaři před rokem 1848...“, str. 77n.

⁶¹ *Magyar Kisebbség* 1923, II, č. 19–24.

⁶² Rezső Gálos, „Die Reise des Dániel Cornides nach Göttingen 1785“, *Ungarische Jahrbücher* 1932, IV, str. 316n.

⁶³ „Rumy Károly György, a kultúrközvetítő“ (K. G. R. zprostředkovatel kulturních hodnot), *Filológia* i *Közlöny* 1963, č. 1–2; „Rumy Károly György soproni éve” (Šoproňská léta K. G. R.), *Soproni Szemle* 1963, č. 1; „A magyarországi szlavisztika kez-

deteihez“ (K počátkům slavistiky v Uhrách), *Helikon* 1964, č. 2–3; *Cseh-magyar kapcsolatok a XIX. század első évtizedeiben* (Česko-maďarské styky v prvních desetiletích 19. století), rukopis, Budapest 1963; „Ribay György (Juraj) és Sopron“ (J. R. a Šoproň), *Soproni Szemle* 1965, č. 2, str. 180–184.

⁶⁴ Endre Angyal, „Kollár János az ember és az író“ (Jan Kollár, člověk a spisovatel), *Acta Universitatis Debreceniensis*, Debrecen 1956, str. 117–144.

⁶⁵ Viz Pražákovy příspěvky citované v pozn. 41.

⁶⁶ O. Machatka, *Češi a Maďaři na počátku národního obrození*, rukopis, Brno 1953; B. Kubešová-Pitronová, *Dvě studie k česko-uherským stykům z konce 18. století*, rukopis, Brno 1952.

⁶⁷ Praha 1955, str. 80–111.

⁶⁸ Praha 1959.

⁶⁹ Podrobnější kritiku srov. v mé recenzi této knihy, *Slavia* 1964, č. 1, str. 655–658.

⁷⁰ Nejvýstižněji tuto otázku rozebral se zaměřením na Dobnera a Dobrovského Josef Macůrek, „České a uherské dějepi-sectví...“, str. 484–486.

⁷¹ Z Tibenského prací na toto téma jsou nejdůležitější „Juraj Sklenár a jeho spor s Katonou o rozlohe Velkej Moravy“, *Historický sborník I*, Martin 1947, str. 350n.; „Vznik, vývoj a význam veľkomoravskej tradície v slovenskom národnom obrození“, sborník *O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov*, Bratislava 1956, str. 142–153; J. Papánek – J. Sklenár, Martin 1958.

⁷² Margit Liberová, „Klimo püspök mint maecenas“ (Biskup Klimo jako mecenáš), *Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem könyvtárából* 1933, č. 23 z listopadu 1933; Josef Polišenský, „Korespondence moravského osvícence hraběte Lambergera s J. F. Opitzem o francouzské revoluci“, *ČMM* 1952, str. 140–148.

⁷³ O. Asbóth, „Dobrowsky és a magyar nyelvrokonság“ (D. a maďarské jazykové příbuzenství), *Nyelvtudomány* 1914, sv. V, str. 59–63; E. Kiss, „A finn-ugor nyelvhasználat történetéhez“ (K dějinám ugrofinského srovnávacího jazykozpytu), *Nyelvtudományi Közlemények* 1910, sv. 30, str. 238–239; E. N. Setälä, *Lisiä suomalais-ugrilaisen kielen-tutkimuksen historiaan* (Dodatky k dějinám ugrofinského jazykozpytu), Helsingissä 1891, str. 112n.; J. J. Mikkola, „Slaavilainen kielen-tutkimuksen isän Josef Dobrovskýn tiedot suomen kielen sukulaisuussuhteista“ (Vědomosti patriarchy slavistiky Josefa Dobrovského o jazykovém příbuzenství finštiny), *Virittäjä* 1908, str. 89–92; Sulo Haltsonen, „Suomea koskevia matkatie-toja v-lta 1792“ (Cestopisné údaje o Finsku z roku 1792), *Historiallinen aika-kauskirja* 1942, str. 222–228; týž, „Praha ja Suomi“ (Praha a Finsko), *Juhlakirja Eero K. Neuvosen täyttäessä 60 vuotta*, Helsinki 1964, str. 36–37.

⁷⁴ E. Angyal, „Karl Georg Romy (1780–1847), ein Vorkämpfer der deutsch-slavisch-ungarischen Wechselseitigkeit“, *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität Jena*, Jahrgang 8, 1958/1959, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Heft I; I. Fried, „Romy Károly György a kultúrközvetítő“, *Filológiai Közönlöny* 1963, č. 1–2; týž, „Romy Károly György soproni éveit“, *Soproni Szemle* 1963, č. 1; Z. Tóth-Szabó, „A cseh-tót szellemi közösség kezdetei. Ribay György életműve“ (Počátky česko-slovenské duchovní pospolitosti. Životní dílo Juraje Ribaye), *Egyetemes Philológiai Közönlöny* 1937, č. 4–9.

⁷⁵ Viz Imre Bán, „Comenius és a magyar szellemi élet“ (K. a maďarský duchovní život), *Pedagógiai Szemle* 1958, č. 10; Juraj Čečetka, „Samuel Tešedík a Komenského Oratio de cultura ingeniorum“, *Acta Comeniana* 1958, č. 2; László Dobossy, „Komenskývel a Világ útvesztőjében“ (S K. v jeho Labyrintu světa), *Filológiai Közönlöny* 1960, č. 3–4; József Bakos, „Varia Comeniana Hungarica I“, *Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve VII*, Eger 1961, str. 305–314; týž, „Comenius magyarul: Rimány Világ labirintusa és Szív Paraditsoma“ (K. maďarsky: Rimányův Labyrint světa a ráj srdce), tamtéž VIII, Eger 1962, str. 151–162.

⁷⁶ „Egy cseh népkönyv sorsa a magyar folklórban és magyar irodalomban“ (Osud jedné české knížky lidového čtení v maďarském folklóru a literatuře), *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvészeti és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, XXII, č. 1–4, str. 267–279. Vyšlo též německy, „Das Schicksal eines tschechischen Volksbuches in der ungarischen Folklore und Literatur“, *Studia Slavica* 1965, tomus XI, fasciculi 3–4, str. 331–344.

⁷⁷ Srov. L. Gáldi, „Sur quelques pionniers des rapprochement étymologiques slavo-hongrois“, *Studia Slavica* 1955, č. 1–3. Viz k tomu i jeho knihu *A magyar szótáriródalom a felvilágosodás korában és a reformkorban* (Maďarská slovníková literatura za osvícenství a doby reformní), Budapest 1957.

⁷⁸ *Sándor István nyelvtudománya* (I. S. jako jazykovědec), Budapest 1909.

⁷⁹ Jde o studii L. Gáldiho „La néologie en Europe centrale et orientale“, K. Horvátha „La signification des termes ‚classicisme‘ et ‚romantisme‘ dans les littératures hongroises et est-européennes“ a L. Sziklaye „Rôle de Pest-Buda dans la formation des littératures est-européennes“.

⁸⁰ Viz Jan Novotný, „Z česko-maďarských vztahů v národně politickém hnutí před rokem 1848“, *Dějiny a národy*, Praha 1965, str. 109–122, a László Sziklay, „Maďarské vztahy Jána Kollára v Pešti“, tamtéž, str. 85–108. Totéž vyšlo v maďarském znění v *Tanulmányok a csehszlovák-magyar irodalmi kapcsolatok köréből*, Budapest 1965, str. 139–175 (článek Sziklayův) a str. 177–197 (článek Novotného).